

I. EDITORIAL

ELABORAREA CODULUI CIVIL „A.I. CUZA” ÎNTRE ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Liviu CONSTANTIN*

Doctorand în Drept, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu

Abstract

The Civil Code of 1865 meant a vast work of compiling and applying a legislative transplant adapted to the specific conditions of a new state, which had to recover a huge legal gap and which lasted over 140 years, being a successful work from the point of Romanian civil law.

Keywords: *Civil Code, impact, adoption, modernisation, oposition, legend, truth.*

I. Necesitatea adoptării rapide a Codului civil de la 1865

Odată cu actul Unirii de la 24 ianuarie 1859, materializat prin dubla alegere a Domnitorului Alexandru Ioan Cuza ca principe al Moldovei și Munteniei, generația unionistă de la 1848 a intrat într-o nouă etapă a proiectului de țară, prin crearea statului modern român.

În cadrul procesului de valorificare a acestui proiect, crearea aparatului legislativ a jucat un rol de frunte, fiind necesar, pe de o parte, elaborarea textelor de lege, dar și implementarea rapidă și judicioasă a acestora.

În acest context, s-a plecat de la ideea importului și transplantului de legislație, după compararea laborioasă a principalelor coduri de legi din statele occidentale, Franța, Italia, Austria, Belgia, pornind de la ideea că, în cadrul Congresului de Pace de la Paris din anul 1856, cele două state românești au primit o Constituție formală care a creat, ulterior, cadrul necesar desfășurării actului politic al Unirii de la 1859.

---

* e-mail: liviucon@gmail.com.

Începând din epoca modernă, după Revoluția Franceză de la 1789, care a încununat materializarea Statului de Drept în locul celui feudal, marile puteri europene au adoptat treptat modelul francez de monarhie constituțională, trecând treptat, de la elaborarea constituțiilor la cea a creării codurilor civil și penal și a codurilor de procedură.

În acest cadru se înscrie și proiectul de țară gândit de generația pașoptistă, care a preluat efectiv conducerea statului după 1859, iar ca etapă marcantă se înscrie elaborarea Codului civil de la 1865.

Din punct de vedere juridic, Codul civil „Alexandru Ioan”, adoptat în 1864 și intrat în vigoare la 1/13 decembrie 1865, reprezintă principala sa operă¹.

Codul a fost elaborat de Consiliul de Stat pe baza unui proiect anterior din 1862, abandonat și reluat forțat după lovitura de stat dată de Principele Cuza la 2 mai 1864.

Principala sursă de inspirație a fost Codul civil francez de la 1804, la care s-au adăugat o serie de reglementări preluate din proiectul de cod civil italian de la 1860 al lui Pisanelli, în cazul materiei obligațiilor (45 articole), legea belgiană asupra privilegiilor și ipotecilor din 1851 (105 articole), rezultând un total de 1914 articole.

Spre deosebire de textul Codului civil napoleonian, au fost preluate unele îmbunătățiri aduse de civilistul francez Marcade, reglementările din legea franceză a transcripției de la 1855, proiectul de cod civil italian și legislație civilă belgiană, arată preocuparea de a actualiza rapid textul legislativ în dauna celei de a adapta rațional dreptul occidental la tradițiile locale, acest fapt fiind demonstrat prin preluarea prea redusă a textelor de drept civil anterioare, izvoare formale precum Codul Calimachi, Legiuirea Caragea sau Regulamentele Organice.

Ca exemple de reglementări preluate din aceste texte anterioare de lege ar fi materia rudeniei spirituale, divorțul pentru vrăjmășie, dreptul de moștenire al văduvei sărace, ipoteca legală a femeii măritate, embaticul și împrumutul, acest fapt fiind obținut împotriva îndemnului pe care Principele îl formulase, de a se renunța la articolele din codurile civile franceze care se află în incompatibilitate flagrantă cu religia și obiceiurile țării, pentru adaptare la realitățile și nevoile societății românești.

II. Elaborarea Codului civil - contribuții ale personalităților timpului

Referitor la elaborarea codului sub conducerea comisiei conduse de Constantin Bosianu, aceasta a activat între 10 octombrie și 4 decembrie 1864, practic, întreaga activitate cunoscută fiind încheiată în 40 de zile, inclusiv promulgarea acestuia de către Principe².

¹ Guțan M (2017), *Istoria dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București, pp. 214-217.

² Angelescu C.C. (1927), *Câteva știri noi relative la un proiect de cod civil întocmit în 1862-1863*, Dreptul, 6, pp. 41-43.

S-a lucrat în principal la traducerea Codului civil francez, în echipe care au redactat diferitele părți ale Codului civil român, după care coordonatorii finali au pus în acord produsul obținut într-o interpretare uniformă, deoarece membrii echipelor de lucru proveneau din școli de gândire juridică diferită care trebuiau armonizate unitar.

Deși legenda după care este cunoscut faptul că elaborarea Codului civil s-a obținut într-un timp atât de scurt este în continuare cea oficială, o serie de cercetări mai vechi și mai noi au demonstrat că proiectul de Cod civil la care s-a lucrat în ani 1862 și 1863 a făcut posibilă revizuirea acestuia în răstimpul celor șase săptămâni în care s-a lucrat oficial la elaborarea sa.

Nu ar fi de importanță prea mare acest amănunt, dar cercetările documentelor de arhivă de la Ministerul Justiției arată că elaborarea codului civil este anterioară proiectului oficial despre a cărui sorginte, în comisia prezidată de Bosianu, se recunoaște ca unic sediu de activitate Consiliul de Stat.

Deși inițial nu s-a cunoscut componența acestei comisii, ce avea ca scop unificarea legislației din Principate, cercetările ulterioare au descoperit alcătuirea echipei respective, Dimitrie Roset, Ludovic Steege, Costache Donescu, consilieri ai Curții de Casație, T. Veisa, procuror de secție la Casație, Gh. Crețeanu, Gr. Filitis, președinte al Curții de Apel, secția II, D.P. Marțian, șef al oficiului statistic, P. Teulescu, administrator general al penitenciarelor.

De remarcat că, după Mica Unire, s-a pus în discuție problema elaborării unui set de legi unitare, iar ca soluție s-a descoperit elaborarea unor instrumente moderne de lucru, între care codurile de lege mai sus amintite, iar după Marea Unire soluția aleasă a fost exact opusă, anume adaptarea legilor românești existente pentru a fi utilizate pe tot teritoriul statului, proces îndelungat care s-a derulat treptat până în anul 1944.

Reverind la probele indirecte avute la dispoziție pentru a descoperi pe autorii de fapt ai Codului civil, este foarte utilă mărturia lui Al. Crețescu, membru al Consiliului de Stat în comisia de redactare a Codului penal, el reiterând participarea sa la elaborarea acestuia în comisia guvernamentală încă din 1862, precum și faptul că aceeași comisie a participat și la elaborarea Codului civil.

Câteva reperi temporale legate de înființarea comisiei de pregătire a unificării legislative reies din Monitorul Oficial din 27 iulie 1862, zi în care a fost redactată numirea membrilor comisiei, referatul primului-ministru către cabinet, înscrierea în Jurnalul Consiliului de Miniștri, raportul spre semnare către Domnitor, decretul de numire semnat și publicat de suveran, scopul acestei celerități fiind prezentarea documentelor până la începutul sesiunii parlamentare.

Cu toate acestea, raportul Comisiei însărcinate cu unificarea legilor avea să ajungă pe masa suveranului la 26 martie 1863.

Din el rezultă că, în aproximativ 8 luni, Comisia a elaborat mai multe proiecte de lege depuse la Biroul Adunării Deputaților, Legea organică administrativă,

Legea Consiliului de Stat, Legea organizării municipalităților, comunelor rurale, a consiliilor generale de județ, a prefecturilor, Codul penal și de procedură, Codul civil, în cea mai mare parte.

Tot din acest raport aflăm că s-a cerut și cooptarea lui Gh. Costa-Foru și Vasile Boerescu în respectiva comisie cu scopul precis ca aceștia din urmă să participe la definitivarea Codului civil și a celui de procedură civilă până la momentul deschiderii sesiunii parlamentare.

În mesajul citit de Principe la 3 noiembrie 1863, cu ocazia deschiderii sesiunii Adunării Legislative, se afirmă că se depune spre dezbatere și legea de unificare a Codicilor Civil, Penal și Comercial.

Activitatea legislativă a acestei sesiuni parlamentare a înregistrat, printre altele, votarea legilor contabilității statului, legea comunală, legea consiliilor județene, Codul penal și Codul de procedură penală, legea Instrucțiunii Publice, legea bugetului, legea cumulului, legea organizării judecătorești.

Legat de Codul civil, din expunerea lucrărilor guvernului reiese decizia acestuia de a prezenta spre dezbatere parlamentară numai o parte a proiectului de cod civil, anume Carte I, Cartea a II a și primele 4 titluri din Cartea a III a, lucru care s-a efectuat prin trimiterea acestuia în ședința din 15 ianuarie 1864, la examinare în comisia judecătorească.

Profitând de entuziasmul generat de adoptarea Codului penal și al celui de procedură penală, este foarte posibil ca și adoptarea celorlalte coduri să fi urmat o cale rapidă, asemenea și celorlalte legi trimise de comisia de unificare, însă prorogarea Adunării parlamentare și lovitura de stat impusă de Principe la 2 mai 1864, a adus în prim plan noului parlament, legea reformei agrare.

În mesajul citit de Principe la 11 iulie 1864, se reiterează necesitatea elaborării rapide a codicii civile și a procedurii acesteia, fără a se reaminti de proiectele inițiale depuse în anii 1862 și 1863.

Acest fapt denotă că reluarea activității comisiei trebuia pusă în legătură cu schimbările intervenite prin lovitura de stat de la 2 mai, precum și în faptul că Principele solicită, totodată, și modificarea Codului penal adoptat de vechea Adunare și punerea acestuia în concordanță cu noua stare constituțională.

Urmare a acestei solicitări este reluarea activității de elaborare a Codului civil și de procedură civilă prin intermediul comisiei Bosianu, fiind foarte probabil ca partea cunoscută din activitatea acesteia, respectiv cele 6 săptămâni din anul 1864, să reprezinte mai mult decât o reluare, ci o desăvârșire a activității primei comisii; în acest sens, deși nu deținem nicio dovadă, putem afirma, însă, că la momentul în care comisia de unificare și-a încheiat activitatea, erau definitive 1293 articole dintr-un total de 1914, respectiv 67,55% din textul Codului civil luat ca număr de articole (Carte a III a, primele 4 titluri).

III. Codul civil – contribuții originale în subiecte controversate

Despre modificările pe care comisia Bosianu le-a adus Codului civil napoleonian de la 1804, urmare a traducerii acestuia și adaptării la condițiile societății românești de la 1864, merită avute în vedere și comentariile ulterioare apariției acestuia, așa cum au fost acestea publicate de membrii comisiei de redactare³.

S-a specificat încă de la începutul articolului nostru, că nu s-a preluat o formă tradusă care să se fi implementat cuvânt cu cuvânt și că au existat mai multe influențe, însă sunt dovezi ce atestă că, la fel ca și în cazul Codului civil francez, atunci când împăratul Napoleon I s-a implicat personal, tot asemănător și Domnitorul Cuza, a intervenit pentru a impulsiona și corecta activitatea comisiei.

În acest sens, este mesajul din 11 iulie 1864 adresat Consiliului de Stat, prin care a solicitat în mod expres folosirea Codului civil italian pentru acele articole din Codul francez care nu se pliază pe tradițiile locale, precum și crearea unor articole noi acolo unde Codul civil italian nu poate oferi soluții practice.

Aceste texte de lege au fost împrumutate de Vasile Boerescu și au fost returnate ulterior acestuia, prin cerere înregistrată la Ministerul Justiției.

Interesant este faptul notabil ce reiese din promulgarea Codului civil român la 4 decembrie 1864 și intrarea în vigoare la 1 decembrie 1865, anterior ca însuși Codul civil italian să fie promulgat, la 25 iunie 1865 și să intre în vigoare la 1 ianuarie 1866.

Prin urmare, unificarea legislației românești a fost anterioară celei italiene, din care s-a inspirat parțial comisia Bosianu, la ordinul Principelui Cuza.

În acest sens, o analiză comparată a celor trei coduri civile, francez, italian și român, relevă faptul că ordinea enumerării pe cărți și titluri în materia *Obligațiilor*, a Codului civil Cuza respectă Codul civil Pisanelli, cu modificările adoptate de comisia senatorială italiană, dintre momentul în care acesta a fost propus la 1860 și adoptat la 1865⁴.

Astfel, cele 45 de articole preluate din Codul civil Pisanelli în materia obligațiilor, se datorează neprecupețit ordinului dat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, precum și ajutorului oferit de Vasile Boerescu.

Avantajul acestui import diferit de drept civil este acela că, prin parcurgerea unei jumătăți de secol, civilisții italieni au modificat în mod fericit opera napoleoniană, iar juriștii români au știut să profite și să găsească materialul mai bun.

Pentru o justă punere în valoare a acelor mari juriști care au participat la elaborarea Codului civil în cadrul comisiei pentru unificare legislativă și apoi, în cadrul comisiei Bosianu din cadrul Consiliului de Stat, trebuie amintiți George Vernescu, pentru materia *succesiunilor*, *donățiilor*, *testamentelor*, *obligațiilor convenționale* și *angajamentelor fără convenție*.

³ Mârzescu G. (1884), *Critica Tratatului Obligațiunilor*, Dreptul, 47, pp. 369-372.

⁴ Mârzescu G. (1884), *Critica Tratatului Obligațiunilor*, Dreptul, 48, pp. 377-378.

Cartea I din Cod, împreună cu Titlul Preliminar aparțin economistului Iancu Strat și academicianului Al. Papadopolu-Calimah.

Contractul de căsătorie, vânzarea, schimbul, contractul de închiriere, contractul de societate, împrumutul, sechestrul, contractele aleatorii, mandatul, cauțiunea, tranzacția, constrângerea corporală în materie civilă, zălogul, prescripția au fost elaborate de prim-președintele Înaltei Curți de Casație, Alexandru Crețescu, împreună cu profesorul de economie politică de la Facultatea de Drept din Iași, D.G. Apostolenu.

În critica *amicală* pe care o dezvoltă G. Mârzescu, profesor de drept civil la Facultatea de Drept din Iași lui Gr. G. Peucescu, fost procuror la Înalta Curte de Casație, raportat la critica Obligațiilor din Codul Civil de la 1865, din care am dezvoltat acest capitol, mai sunt de amintit și referirile la alte deosebiri dintre Codul civil român față de modelul său francez în materia familiei, referitoare la *filiația naturală*⁵.

Codul civil român de la 1865 a adoptat doar teza filiației naturale față de mamă, nu și față de tatăl prezumtiv; din fericire azi discuția ar fi caducă, deoarece Decretul 130 din 2 aprilie 1949, pentru reglementarea condiției juridice a copilului natural, a abrogat articolele la care se referă critic în cauză.

Discuția este mult mai amplă, precum și polemica ce a fost iscată prin aceste deosebiri fundamentale față de Codul civil francez, care au suscitât interesul dezbaterilor critice între juriștii români ai epocii.

Este vorba, în primul rând, despre condiția diferită a *recunoașterii copiilor naturali*, a legitimării acestora față de tată, diferită de cea a *legitimării* față de mama naturală, în schimb, este de salutat *egalitatea în materia divorțului* referitoare la condițiile admiterii acestuia, ceea ce reprezintă o emancipare vizibilă a femeii față de bărbat, o recunoaștere apriorică a unor principii ce vor fi recunoscute un secol mai târziu.

Alte materii în care s-au făcut modificări radicale față de Codul civil francez sunt *sezina ereditară, donațiile între vii, raportul*, unde legislatorul român a avut puterea de a crea original și modern, fapt remarcabil în evoluția ulterioară a dreptului român.

IV. Codul civil – importanța sa în procesul de modernizare rapidă

Codul civil român nu a încercat să adopte o traducere directă tip „text la text”, ci una de tip „cod la cod”. La baza sa au stat principiile libertății și persoanei umane prin protecția acordată proprietății private și principiului egalității în fața legii⁶.

⁵ Mârzescu G. (1884) *Critica Tratatului Obligațiilor*, Dreptul, 49, pp. 385-387.

⁶ Guțan M. (2017), *Istoria dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București, pp. 214-217.

Ca structură, Codul civil român a adoptat un preambul din 5 articole, urmat de o carte ce reglementau persoanele, apoi una despre bunuri și o a treia despre modurile de dobândire a bunurilor și transmitere a proprietății.

A fost consacrat majoratul la 21 ani și instituția emancipării, distincția dintre capacitatea de exercițiu și cea de folosință, egalitatea în fața legii, calitatea de ficțiune a legii pentru persoanele juridice, lipsa cercetării paternității, principiul separării bunurilor cu administrarea de către soț a bunurilor dotale, protecția bunurilor imobile, contractele și delictele ca izvoare ale obligațiilor, principiul liberei voințe în cazul încheierii contractelor, răspunderea personală pentru propria faptă, succesiunile.

Totodată, Codul civil a laicizat complet dreptul familiei preluând de sub tutela clericală toate actele pe care aceasta le încheia și transferându-le ofițerilor de stare civilă.

Deși cu o întindere mai mică față de cea a Codului francez, cu 300 capitole mai puțin, Codul civil român a fost mai modern în privința reglementării unor instituții, precum capacitatea de folosință a noului născut doar sub condiția vieții și nu a viabilității, egalitatea motivelor de divorț a soților, amintită mai sus, regimul juridic unitar aplicat copiilor naturali, reglementarea raporturilor de muncă între patroni și muncitori, *versus* cea dintre stăpâni și servitori.

În pofida acestor calități care l-au făcut să pară prea „emancipat” față de moravurile timpului său, Codul civil Cuza a fost dificil de receptat și aplicat, fiind necesar chiar 40 de ani pentru ca diferite instituții ale sale să fie acceptate și aplicate cu precădere în mediul rural al satelor, cu diferența cuvenită față de aplicarea Codului civil napoleonian la momentul edictării sale.

Referitor la latura sa laică, cea care a fost vehement combătută pe parcursul primelor decenii de aplicare susținută a Codului civil, este necesar a fi reamintit că legea secularizării averilor mănăstirești închinată a atins mai curând sub aspect patrimonial în influența materială a bisericii decât a fost receptat impactul prin care Codul civil a scos practic din joc, influența aceleași biserici în redactarea actelor civile, context în care, opoziția la aplicarea acestuia a fost diferită față de Franța revoluționară.

Codul civil a apărut ca urmare a loviturii de stat de la 2 mai 1864, și a devenit expresia acesteia, chiar dacă fusese elaborat mult înainte (a se vedea capitolul anterior).

Urmare a faptului ca a fost „concedat” și nu votat în camerele legiuitoare, codul a apărut de la început ca fiind impopular și vehement criticat, dar aplicat ulterior, datorită caracterului său practic și al faptului că nu s-a mai impus o altă revizuire a sa.

Codul civil de la 1865 a fost vehement criticat în acele timpuri, fiind considerat impus de către Principe, printr-o minoritate a „cunoscătorilor legii” celor analfabeți, de fapt, marea masă a țăranilor care formau poporul român.

Majoritatea criticilor au vizat rapiditatea introducerii sale, deși acest articol demonstrează contrariul prin necesitatea modernizării, fapt care va confirma că adaptarea indispensabilă este suplinită prin promovarea uniformității juridice.

V. Concluzii

Codul civil de la 1865 a rămas în vigoare până în anul 2011, atunci când a fost abrogat și înlocuit de noul Cod civil, însă, conform principiului neretroactivității legii civile, contractele încheiate sub directa sa autoritate rămân valabile în continuare.

După anul 1918, ca urmare a necesității aplicării sale unitare pe întregul teritoriu al României, prin intermediul procesului de unificare legislativă și aplicare unitară a legii, prevederile sale au suferit modificări, procesul de implementare fiind însă unul lent și treptat, spre exemplu publicitatea imobiliară specifică provinciilor extracarpătice, a fost implementată în vechiul regat din anul 1944.

Modificări esențiale a suferit vechiul Cod civil după anul 1948, ca urmare a dictaturii comuniste și a noii ideologii socialiste impuse de ocupantul sovietic, mai ales în materia instituțiilor proprietății și familiei, fapt ce a necesitat, după anul 1990, odată cu revenirea statului democratic, începutul procesului de schimbare a vechiului cod și, de aici, necesitatea unui nou cod, adaptat realităților secolului al XXI-lea.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandresco D. (1926), *Explicațiunea teoretică și practica a dreptului civil. Vol. I partea I - drept civil român în comparație cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine - tomul I*, Editura Scripta, București;
2. Alexandresco D. (1906), *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil. Vol. I partea II - drept civil român în comparație cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine - tomul II*, Editura Tipografia România Nouă, București;
3. Alexandresco D. (1926), *Principiile dreptului civil român*, Editura Socec & Co, București;
4. Cantacuzino M. B. (1921), *Elementele dreptului civil*, Editura Cartea Românească SA, București;
5. Guțan M. (2017), *Istoria dreptului românesc*, ediția a 3-a, Editura Hamangiu, București;
6. Hamangiu C., Georgean N. (1925), *Codul civil adnotat. Vol. I*, Editura Librăriei Alcalay, București;

Hamangiu C., Georgean N. (1928), *Codul civil adnotat. Vol. V*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay, București;

Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu A. (1928), *Tratat de drept civil*, Editura Națională, București;

Murzea C., Matefi R. (2015), *Evoluția statului și dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București.